

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2010 LAPKRIČIO 20 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 223 (42)

APIE SPAUDĄ

Iš kaimo gryčios atsinešiau nepaprastą pagarbą spausdintam žodžiui. Ką ten pagarbą – šventą tikėjimą juo: laikraščio balsas mažne prilygo Dievo balsui. Ir pasiekdavo jis mus („Ūkininkas“, „Ūkininko patarėjas“, „Mūsų laikraštis“ – žinoma, prenumeruojamas būdavo kuris nors vienas) iš toli, iš aukštai, iš pačio Kauno! Kaip ir kiekvieno tikėjimo, taip ir tikėjimo spauda praradimas buvo skaudus. Ir šiandien man atrodo šventvagiška spausdintą žodį panaudoti šmeižtui, sąskaitų suvedinėjimui, neapykantos kurstymui, politiniam šantažui, gandams, visokių etikečių lipdymui... Suprantu, koks naivus mano požiūris. Jeigu Alfredas Nobelis, išradęs dinamitą, įsteigė bent Nobelio premiją, tai Johanas Gutenbergas, išradęs spaudą, ši kur kas baisesnį dinamitą, nesusivokė pridengti, sutaurinti jo savo vardo premija ar bent jau kokiom taisyklėm. Tai ir sprogdinam didesnius ar mažesnius užtaisus po namų ir valstybių pamatais, po kėdėmis ir lovomis, po ministerijų ir parlamentų durimis, po žmonių praėjim ir ateitim, po jų tikėjimu ir įsitikinimu – žodžiu, kur tik galima pakišti. O pakišti, pasirodo, galima visur.

Aš žinau, kas yra geltonoji spauda, Lietuvoje ilgą laiką teko laikyti rankose tik raudoną. Tegū neįsiseidžia mano labai gerbiami spausdinto žodžio darbininkai, tačiau geltonos spalvos – kur mažiau, kur daugiau – galima įžiūrėti, ko gero, visuose periodiniuose leidiniuose. O gal mano regėjimas sutrikęs? Nenorėčiau rodyti pirštu į kurį nors leidinį, nes koks gyvenimas, tokia ir spauda, kokie esame, tokį ir laikraštį randame savo pašto dėžutėse. Norėčiau tiktai sudėjęs rankas paprašyti: broliai lietuviai, būkime atsargesni su šituo dinamitu! Dabar jo daug, kiekvienas užtaisas į kažką nukreiptas, susiskaldėm, apsiginklavom laikraščiais ir laikraštėliais – vos ne kiekvienas kaimas ir miestelis stojasi su savo spausdinta bomba ar bent jau lazda. BET AR SUSTIPRĖJO NUO TO LIETUVA?

Viešpatie, kaip aš laukdavau iš miestelio su laikraščiu grįžtančio tėvo!

Justinas Marcinkevičius
„Šiaurės Atėnai“, 1990

Jauni skaitytojai. „Šaltinis“, 1910 m.

* * *

Pavydas, pyktis, kerštas
ar vaikiškas „kliudžiau“?
Baisu, kai šitaip kerta,
kai taiko, kur skaudžiau.

Atleisk, kad nežinau dar,
kaip ranką reiks ištiest:
ką padarysi, skauda.
Bet kaipgi tu jauties?

* * *

Žinau, kad galit peržengti mane,
per mano žodį perlipt lyg per tvorą,
gal net sutrypti man „taip“ ir „ne“, –
ir visa tai turbūt nebus nedora,
jei, keliamas, kalbos gilybėj augš
eilėraščio dar neregėtas perlas,
jei tai, kas nauja, pilna bus žmogaus, –
tai visa kita galima ir perlipt.

Justinas Marcinkevičius

Lietuviškų laikraščių platintojas Rygoje
(Juozas Žilinskas). „Šaltinis“, 1911 m.

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas apie V. Kasiulio „Rojaus sodus“.
- Trumpasis sąrašas: V. Rastausko „Privati teritorija“.
- Koplytstulpių meistras Antanas Ruškys.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Justinas Marcinkevičius. Apie spaudą.
- 2-as psl. Laurynas Raudonėlis. Istorinės atminties atodangos.
- 3-as psl. Leonardas Gutauskas. Iš gulgės plunksnų iš tamsos pūkų...
- 4-as psl. Romualdas Kriaučiūnas. Klerikalizmas ir V. Ramono „Kryžiai“.
- 5-as psl. Irena Čepienė. Baltų meno simbolika.
- 6-as psl. Poezijos ir gyvenimo paslaptis.
- 7-as psl. Petras Uola. Tau, karžygy ir broli.

ISTORINĖS ATMINTIES ATODANGOS

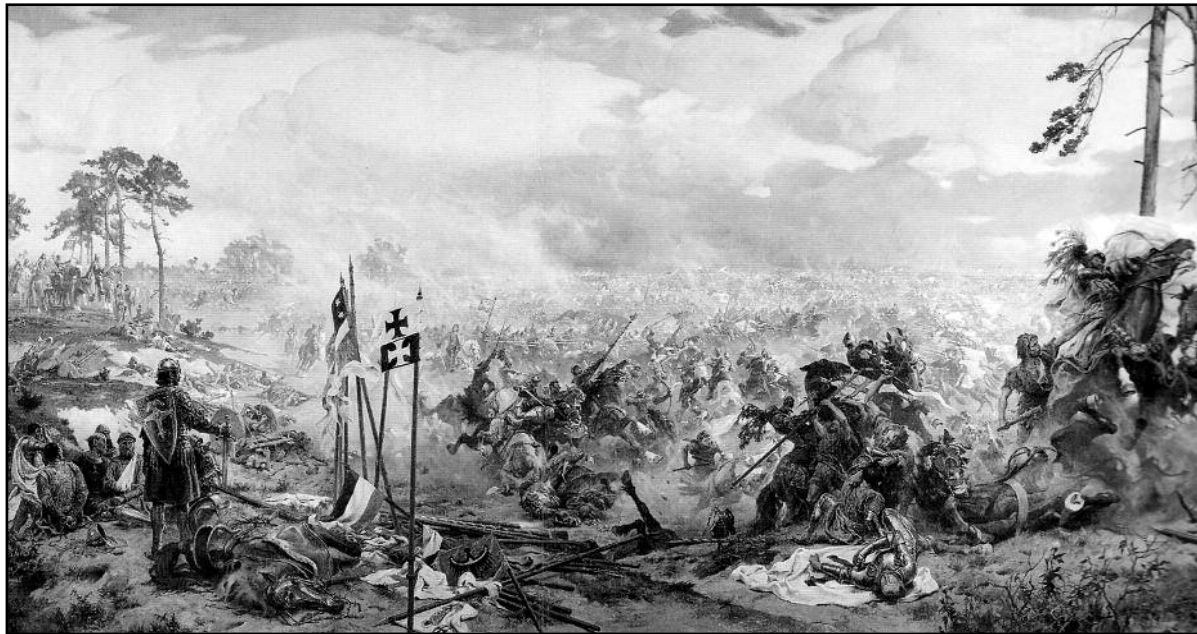
LAURYNAS RAUDONĖLIS

Pernai paminėjome Lietuvos tūkstantmetį – iškiliais valstybiniais renginiais, pilietinėmis akcijomis ir asmeninėmis iniciatyvomis. 2010-ieji – taip pat neeiliniai metai: švenčiame Lietuvos ir Lenkijos pergalės Žalgirio mūšyje 600-ąsias metines. Vienas iš šio jubiliejaus akcentų – š.m. lapkričio 10 d. Vilniuje, Radvilų rūmuose atidaryta tarptautinė paroda „Kaip tai atsitiko didžiajame mūšyje... Žalgirio atodangos“, veiksianti iki 2011 m. sausio 30 d. Parodą globoja Lietuvos Respublikos kultūros ministras Arūnas Gelūnas bei Lenkijos Respublikos kultūros ir nacionalinio paveldo ministras Bogdanas Zdrojewskis.

Į lapkričio 11 d. įvykusį šios parodos pristatymą susirinko Lenkijos ir Lietuvos kultūros bei meno žmonės, visuomenės atstovai – minioje buvo matyti daug garbių ir žinomų asmenų. Parodos pristatymas vyko lenkų ir lietuvių kalba – vakaro vedėjai, Lietuvos Valdovų rūmų direktorius Vydas Dolinskas ir Lenkijos instituto Vilniuje direktorė Malgorzata Kasner kalbėjo abiejomis kalbomis, o ir susirinkusiųjų minioje buvo ne vienas, suprantas abi kalbas. Ir kadangi visos kalbos skleidėsi didžiosios drobės, 5 m pločio ir 10 m ilgio Tadeuszo Popielio ir Zygmunto Rozwadowskio dioramos „Žalgirio mūšis“ fone, ir lietuviški, ir lenkiški žodžiai čia buvo tarsi sąjungininkai, kaip dvi kariuomenės prieš daugiau nei pusę tūkstantmečio. Gausiai susirinkusiai publikai kartkartėmis galėjo pasirodyti, kad ji simboliškai dalyvauja mūšyje. Juolab kai rūsčiai žvangėdama šarvais ir antblaudžiais į salę įžengė, o paskui, renginio vidury, pasikeitė garbės sargybos kuopa XIV a. karių apranga.

Parodą surengė net šešios institucijos – Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vavelio karališkoji pilis (Valstybiniai meno rinkiniai), Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vytauto Didžiojo karo muziejus Kaune, Lenkijos institutas Vilniuje. Taigi, be jokios abejonės, garbę pristatyti parodą visuomenei teko šių institucijų atstovams: Vavelio karališkosios pilies direktoriui prof. Janui K. Ostrowskiui, Lietuvos dailės muziejaus direktoriui Romualdai Budriui, LMA Vrublevskių bibliotekos direktoriui Sigitui Narbutui, Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui pulkininkui Gintautui Surgailiui. Kalbėjusieji džiaugėsi garbiu jubiliejumi ir darniu bendradarbiavimu, rengiant parodą, atskleidė nemažą įdomių detalių, susijusių su eksponatų istorija (pvz., T. ir J. Stykų Žalgirio mūšio originalais ir kopijomis), Sigitas Narbutas pabrėžė Vilniaus kaip šventvietės svarbą, minėdamas Šventaragio slėnį, o Gintautas Surgailis akcentavo karų gausą Lietuvos istorijoje (ar tai gerai, ar blogai, turėjo nuspręsti patys klausytojai). Pakiliai nuotakai išblėsti neleido Lietuvos kariuomenės orkestras, vadovaujamas Egidijaus Ališausko, iš balkono sugrodamas iškilmingą maršą. Nuoširdžiai ir ne vieną kartą dėkota parodos kuratoriams Marijui Uzorkai ir Birutei Verbiejūtei, koordinatoriems ir scenarijaus bei koncepcijos rengėjams, organizatoriams ir, be abejo, rėmėjams.

Televizijos reportažai, išvysti prieš renginį, sudarė išpūdį, kad parodoje tarsi daugiau nieko nėra, be didžiosios dioramos. Ji, be abejonės, tikrai vienas išpūdingiausių parodos eksponatų – sukurta 1910 m. Žalgirio 500-osioms metinėms paminėti, ši drobė kartu su Antano Vivalskio paminklo atidengimu tapo svarbiausiais Žalgirio kautynių pami-

T. Popielio ir Z. Rozwadowskio diorama „Žalgirio mūšis“, 1910. Lvovo istorijos muziejus.

nėjimo akcentais. Ji kitaip, negu Jano Matejko drobė „Žalgirio mūšis“ (1878) atskleidžia lemtingo mūšio dvasią – ne individualizuodama asmenybes, o atkurdamą mūšio išpūdį. Tačiau paroda aprėpia daugybę kitų eksponatų, susijusių su Žalgirio mūšio rezonansu – ne veltui Sigitas Narbutas minėjo, kad praėjus penkiasdešimčiai metų po Žalgirio mūšio, Europoje imtos spausdinti knygos, taigi Žalgirio mūšis rado atgarsį daugelyje veikalų, leistų lenkų, rusų, baltarusių, lietuvių ir kt. kalbomis. Sakyčiau, kad senieji leidiniai – viena iš įdomiausių parodos dalių (už tai reiktų dėkoti LMA Vrublevskių bibliotekos darbuotojams, kruopščiai atrinkusiems eksponatus ir parengusiems ekspoziciją). Itin daug leidinių susiję su 1910 m. vykusiu Žalgirio mūšio 500-ųjų metinių paminėjimu – tai ir knygos, ir specialūs leidiniai, ir publikacijos spaudoje, fotografijos, suvenyrai, atvirukai. Eksponuojami reti ir vertingi XVI–XVIII a. spausdinti rašto paminklai – Jono Visliciečio, Lietuvos metraščio – Bychovo kronikos, M. Miechowitos, M. Bielskio, M. Kromerio, M. Strijkowskio, Jano Radvano, A. Vijųko-Kojelavičiaus, S. Daukanto, T. Narbuto, J. I. Kraszewskio, H. Sienkewicziaus veikalai. Jie leidžia pažinti įvairias mūšio vertinimo interpretacijas, atminimo transformacijas, XIX a. istoriografijos ir literatūros pozicijas. Daug reikšmės skiriama Žalgirio mūšio moksliniams tyrimams XX a. – ne tik lietuvių (Vydušas, J. Gabrys-Paršaitis, B. Dundulis, M. Jučas), bet ir kitų tautų atstovų veikaluose (pvz., švedų kilmės mokslininko Sveno Eriko Ekdahlo tyrinėjimai – pasirodo, būtent šis mokslininkas atrado 1411–1413 m. laišką, patvirtinusi sąmoningą Vytauto vadovaujamos Lietuvos kariuomenės atsitraukimo Žalgirio mūšyje manevrą).

Visą parodą lydi Krokuvos Vavelio karališkosios pilies iniciatyva rekonstruotos kryžiuočių vėliavos – Žalgirio pergalės trofėjai, kurių dalis turėjo patekti ir į Vilniaus katedrą, tačiau nei jos pačios, nei jų piešiniai, skirtingai negu Krokuvėje buvusių vėliavų, neišliko. Parodoje eksponuojamas ir vienintelis išlikęs 1939 m. vokiečių sunaikinto A. Vivalskio paminklo, skirto Žalgirio mūšiui, fragmentas – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto galva. Greta mūšio schemų rodomi Žalgirio laikų ginklai (pvz., kalavijai ir bombardos bei bombardų sviediniai). Pristatomi ir du autentiški, vieni ankstyviausių išlikusių Jogailos ir Vytauto portretai (XVII a. pab. – XVIII pr.), 1852 m. skulptoriaus Tomaso Oskaro Sosnowskio Romoje sukurta balto marmuro skulptūra „Jogaila ir Jadvyga“. Parodoje akcentuojamos pagarbos Lenkijos karaliui ir Lietuvos vyriausiajam kunigaikščiui Vladislavui Jogailai Krokuvos katedroje bei Lietu-

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto portretas, XVII–XVIII a. Lietuvos dailės muziejus.

vos didžiajam kunigaikščiui Vytautui Vilniaus katedroje tradicijos, pristatomi šioms Žalgirio kautynių didvyriams skirti atminimo ženklai (Jogailos koplyčios Krokuvos katedroje elementų rekonstrukcijos, V. Grybo sukurto Vytautui skirto kenotafo modelis).

Taigi šią išpūdingą parodą, kurią parengė Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos muziejaininkai, talkinami Vokietijos, Šveicarijos, Austrijos, Švedijos bei Čekijos mokslininkų ir kultūrininkų, verta aplankyti ne tik dėl didžiausio paveikslo, tačiau ir dėl bendros istorinės atminties gyvybingumo paliudijimo, praeities stereotipų įveikimo galimybių, ateities bendrystės. Ne veltui vienas iš dabartį ir praeitį jungiančių eksponatų ir istorinės atminties paliudijimų – Kauno „Žalgirio“ krepšinio komandos plakatas (jos kova su SSSR CASK klubu XX a. pab. Lietuvoje suvoktos kaip laisvės idealus prisimenančios šalies ir tautos pasipriešinimas imperijai). Taigi – kas yra Žalgiris, koks jis yra man, mano atmintyje, mano vizijoje. Šiems klausimams parodoje yra kur skleisti. □

Dviašmenis kalavijas,
XIV a. pab. – XV a. pr. Vytauto
Didžiojo karo muziejus.

Klerikalizmas, Vinco Ramono „Kryžiai“ ir „Veidu į Lietuvą“

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

2010 metų „Santaros-Šviesos“ suvažiavime Lemonte, IL, savo prisiminimais apie Amžinybėn iškeliavusį prof. Julijų Šmulškį pasidalijo Horstas Žibas ir Zenonas Rekašius. Jų pranešimų tekstai buvo atspausdinti spalio 30 d. „Draugo“ kultūriniame priede. Velionį savo gyvenime sutikau tik vieną kartą, bet tas susitikimas paliko teigiamą įspūdį. Su juo kartu buvau turbūt JAV LB Kultūros tarybos sudarytoje komisijoje, kuriai reikėjo įvertinti ir atrinkti apdovanojimo vertą mokslinį veikalą. Komisija turėjo vieną bendrą posėdį pas prof. Leoną Sabaliūną Ann Arbore, MI. Tai galėjo būti prieš dvidešimtį ar daugiau metų. Visiškai sutinku su Horsto Žibo charakterizacija, kad prof. J. Šmulškis buvo tikras inteligentas.

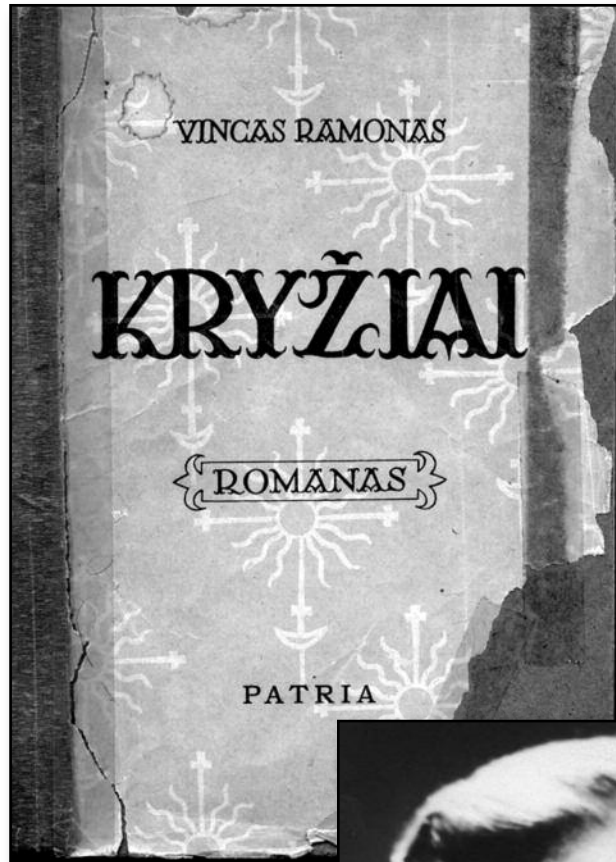
Plačiau ir gal ne visai į temą, Zenonas Rekašius (toliau – Z. R.), prisiminė J. Šmulškio santykius su studentų „Santara“. Man padarė įspūdį Z. R. išvedžiojimai apie klerikalizmą, Vinco Ramono romaną „Kryžiai“ kaip religinės netolerancijos manifestą ir teiginys, kad „Šviesa-Santara“... buvo vienintelė organizacija, kuri aktyviai vykdė įvairius ryšių su Lietuva projektus...“.

Klerikalizmas – mandagus keiksmazodis?

Pirmiausia – dėl paties termino „klerikalizmas“. Tas žodis mano atmintyje neskaniai atsirūgsta. Tad susidomėjau jo kilme ir tikslesne prasme. „Lietuvių kalbos žodynas“ tą žodį aptaria taip: „reakcinė politinė kryptis kapitalistinėse šalyse, kurios tikslas yra bažnyčios ir dvasininkų viešpatavimas arba jų įtakos didinimas politiniame ir kultūriniame šalies gyvenime“ (Vilnius, 1962, VI tomas). Juozas Girnius bostoniškėje „Lietuvių enciklopedijoje“ pateikia platesnį šio žodžio paaiškinimą. Sąvoka kilusi iš lotyniško žodžio „clerus“, reiškiančio dvasininkiją. Skaitome toliau. „Tačiau, kasdieninė kalboje klerikalizmo terminas paprastai siejamas su politika. Griežta ir objektyvia prasme politikoj klerikalizmas yra tiesioginis Bažnyčios autoriteto naudojimas partinei kovai, politiniams tikslams“. Bažnyčiai priešingų sluoksnių kalboje klerikalizmu vadinamas Bažnyčios dalyvavimas viešajame gyvenime, skelbiant savo religiška dorinius principus, galiojančius ne tik asmeniui, bet ir viešajam gyvenimui. Šiuo atžvilgiu šis terminas partinėje polemikoje skiriamas visoms katalikų organizacijoms, tuo pačiu norint joms paneigti tą teisę. „Pastaruoju atveju žodžio ‘klerikalizmas’ vartojimas yra demagoginis savo priešininko pravardžiavimas, šį žodį paverčias paprastu keiksmazodžiu“. Man pasidarė aiškiau, kodėl tampa taip nemalonu, šią sąvoką išgirdus.

„Kryžiai“ – netolerancija ar nauja kokybinė pakopa?

Apie Vinco Ramono „Kryžius“ esu girdėjęs dar jaunystėje, gal dar tada, kai šis romanas buvo išleistas 1947 m. pokarinėje Vokietijoje. Netrukus jis laimėjo BALF'o premiją. Pačios knygos neskaičiau ir nesuvokiau, apie ką joje rašoma. Z. R. tą romaną pavadino savotišku lietuviškojo klerikalizmo manifestu, kuriame pagrindinė mintis buvo tokia: pasirinkimas tik vienas, arba į Maskvą, arba į Romą, nes trečio kelio, anot Z. R., nėra. „Tai reiškia, kad kiekvienam anksčiau ar vėliau teks pasirinkti arba katalikybę, arba komunizmą, trečio pasirinkimo nėra“. Z. R. manymu, šis religinės netolerancijos manifestas paskatino Vokietijoje gyvenančius pabėgėlius, lietuvius studentus, steigti „Šviesos“ sambūrį. „Dienos tarp dangoraižių“ leidinyje (studentijos sukurtas leidinys, Chicago, 1957) paties sambūrio pateikiamame aptarime rašoma, kad svarbiausias laikotarpio uždavinys buvo „kova dėl Lietuvos išlaisvinimo ir lietuviybės iš-

laikymo tremtyje“. Ten taip pat skaitome, kad žmogaus santykius su kitu žmogumi apibrėžia artimo meilės principas. Man atrodo, kad tai labai artimos mintys klerikalizmo šalininkams.

Ėjau ieškoti žinių apie patį „Kryžiai“ romaną. Trumpą aptarimą, parašytą literatūros kritiko Jono Girniaus, radau bostoniškėje „Lietuvių enciklopedijoje“ (XXIV tomas, 477 psl.). Pasirodo, kad buvo parašyti du giminingi romanai – „Dulkės raudoname saulėleidy“ (1943 m.) ir „Kryžiai“ (1947 m.). „Šiuose abiejuose romanuose Ramonas vaizdavo psichologinį, moralinį ir socialinį sukrėtimą, kurį lietuvių gyvenime sukėlė sovietinė okupacija Lietuvoje 1940–41. Jie abu baigiasi vokiečių-sovietų karo pradžia bei komunistinės diktatūros laikine pabaiga“. „Dulkėse“ buvo parodytas lietuviškas gyvenimas apskrities mieste, kur svarbiausiu komunistų primestos santarkos opozicionieriumi atvaizduotas studentas Žolynas, o prisitaikėlis – katalikų mokytojas Norkaitis su savo žmona. Toliau J. Girnius rašo, kad plačiau negu „Dulkėse“ lietuviškojo kaimo gyvenimą Ramonas atskleidė „Kryžiuose“. Šio romano pagrindinis veikėjas – stambus ūkininkas laisvamanis Kreivėnas su savo šeima, tarnais ir kaimynais. Visų intrigos detalių neatskleisiu, bet vieną – galima: tūlas komunistų bendradarbis, keršydamas tėvui ir visai buožių klasei, įskundžia kaimynus kaip šnipus sabotuotojus, juos, priištus prie kryžių, besitraukia sovietų kareiviai sušaudo. „Nors abu romanai parašyti talentingai, bet dėl aiškiai pastatytos vienos problemos (ateizmo ir komunizmo ontologinės giminytės), dėl jos sugestivaus atsiskleidimo gyvenime apie gaivalingąjį Kreivėną... Kryžiai atrodo svaresni negu Dulkės“.

Žinant, kad šiuos romanus įvertino „klerikalų“ įtakoje augęs ir brendęs Jonas Girnius, panorau dar iš kokio kito šaltinio apie tuos „Kryžius“ ką nors paskaityti. Štai ką www.leidykla.lt – elektroninės knygos – rašo apie „Kryžius“. Šios leidyklos nuomone, Vincas Ramonas savo kūrinium „Kryžiai“ suteikė lietuvių prozai naują kokybę. „Romanas, nors ir tam tikrais atvejais ryškina krikščioniškosios ideologijos ir liberalinio mate-

rializmo susidūrimą, tačiau pirmiausia jis yra tragiškojo Lietuvos laikotarpio buities romanas. Čia sprendžiami idėjiniai klausimai, tačiau žmogiškieji konfliktai, stovintys šalia visuomeninių įvykių tėkmės, šiame romane vaidina didesnę rolę. Istorinio veiksmo fone autorius atskleidžia daugybę kaimo buities būdingų momentų, psichologiškai tikrų charakterių, sveikos kaimiečių išminties ir nuovokos vertinant naujuosius gyvenimo reiškinius“.

Gal ir įdomūs šie romanai, bet jų įtaka kovoje už ar prieš sekularizuotą visuomenę man tikra naujiena. Manau, kad esu šiek tiek susipažinęs su „klerikalizmo“ paveiktomis organizacijoms ir esu jose dalyvavęs ar tebedalyvauju. Niekada negirdėjau apie jokus „Kryžius“ ir jų šalininkus. Dar kita staigmena – tai Z. R. teiginys, kad „Kryžių“ požiūrio klaidingumas sukėlė politinius ginčus Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo komitete. Antrą kartą perskaičius Z. R. žodžius, atrodo, tuo norėta pasakyti, kad negali būti jokios laisvės rinktis tarp klaidos ir tiesos. Tuo atveju „Kryžiai“ teisriškė tokių nesuderinamų priešingybų buvimą.

„Veidu į Lietuvą“ ir „Širdimi už Lietuvą“

Pagaliau priėjau prie šūkio „Veidu į Lietuvą“, mesto socialdemokrato Stepono Kairio. Niekas daug nežinodamas apie šį profesorių, į Google įrašiau paieškos žodžius „Steponas Kairys: ‘Veidu į Lietuvą’ šūkis“. Per sekundę prieš akis iškilo nedatuoti „Akiračiai“, su antrašte „Veidu į Lietuvą: Santaros-Šviesos likimai“, kur pateikiami penkių asmenų pasisakymai apie šio šūkio prasmę ir reikšmę. Savo atsiminimus pateikia R. Mieželis, V. Zaborskaitė, R. Adomaitis, M. Martinaitis ir

T. Venclova. Tai tikrai įdomūs ir pasiskaitytini prisiminimai. Tuo tarpu man ramybės neduoda Z. R. sakiny, teigiant, kad „Santara-Šviesa“ buvo vienintelė organizacija, kuri aktyviai vykdė įvairius ryšių su Lietuva projektus ir buvo už tai ideologinės politikos šalininkų smerkiama“. Jei tuo norėta pasakyti, kad iš visų organizacijų, palaikiusių įvairius ryšius su Lietuva, tik „Santara-Šviesa“ buvo smerkiama, o kitos organizacijos buvo giriamos, tai gal ir teisybė. Tikrai nežinau. Tačiau prisibijau, kad gali susidaryti įspūdis, kad tik „Santara-Šviesa“ bet kokius ryšius palaikė. Tai, aišku, neteisybė. Toli neieškant ir daug nesidairant, galvon tuoj ateina plati Bendrojo Amerikos Lietuvių Fondo veikla, kuria nuo 1958 metų sėkmingai užsiėmė „klerikalas“ kun. Jankus iš New Yorko. Jo iniciatyva imta rūpintis ir šelpti lietuvius tremtinius visame pasaulyje, ypač Sibire, tuo užsitraukiant didelę sovietų nemalonę. Negana to – jis 1959 m. iš Sibiro tremtinių gavo Adelės Dirsytės parašytos maldaknygės „Marija, gelbėk mus“ rankraštį ir jį per kelerius metus išleido devyniomis kalbomis.

Prisimenu ir kitus „klerikalus“: tai kunigas Kazimieras Pugevičius, 1973–1988 m. į anglų kalbą vertęs Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką (4–29 nr.), tolimesnius numerius redagavęs ir platinęs tarp politikų ir diplomatų. Tai ir vyskupas Paulius Baltakis, nuo 1986 m. – Lietuvių Katalikų Religinės šalpos ir Lietuvių informacijos centro

Nukelta į 8 psl.

Rašytojas Vincas Ramonas

BALTŲ MENO SIMBOLIKA

Ištrauka iš knygos „Lietuvių etninė kultūra. Raidos įžvalgos“

IRENA ČEPIENĖ

Baltų pasaulėjautą padeda pažinti vaizduojamasis menas (keramika, papuošalai, tekstilės ornamentai, medžio, akmens ražiniai). Lietuvių tautodailės geometriniai, gyvuliniai, augaliniai ornamentų motyvai išliko mažai pakitę. Jau priešistorinei indoeuropiečių kultūrai būdinga simbolių sistema. Mūsų krašte simbolių meną išmanė virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių kultūros žmonės. Tyrinėdama senosios dailės semantiką, M. Gimbutienė lietuvių liaudies simbolių kilmę sieja su baltų tikėjimu, gamtos reiškinių sudvasinimu. Toks tikėjimas pasižymi nuolatinio gyvybės jėgų aktyvinimu, garbinimu visko, kas teikia gyvybę. Būtent geometriniai ornamentai įkūnijo gamtos ritmą, simboliai perteikė gyvybės jėgą žmonėms, gyvūnams, augalams, visai gamtai.

Dangaus skliautas buvo laikomas dinamišku (tikėta, kad dangus sukasi apie žemę), todėl dangaus kūnus simbolizavo apskritimai, ratai, kryžiai apskritimuose, spiralės, turintys skatinti amžinąjį dangaus judėjimą. Saulės, mėnulio simboliai siekia neolito laikus, jais dažniausiai būdavo puošiama keramika. Šios simbolikos pėdsakų randama baltų pilkapiuose, kuriems būdingi įvairių dydžių koncentriniai apskritimai, sudėti iš akmenų, supilti iš žemių.

Iš gyvulinių motyvų paplitę arklio, ožio, jaučio vaizdiniai kartu su rato, koncentrinio apskritimo, saulės, mėnulio ar gyvatės ženklais. Jais buvo puošiama keramika, akmens, medžio ražiniai ir kt. Tai svarbiausi baltų pasaulėjautos vyriškojo prado simboliai. Paukščiai – dangaus ir žemės tarpininkai, turintys jungti dievybes su žmonėmis. Vieni jų simbolizavo vaisingumą (gulbė, gandras, gaidys), kiti – sielų persikūnijimą (gegutė, balandis, lakštingala, volungė). Paukščių motyvais buvo puošiami antkapiai, stogastulpiai, pastatai, kraičio skrynios, namų apyvokos daiktai. Paukščiai vaizduojami kartu su ratais, apskritimais, jaučio ragais, arkliais, tuo pabrėžiant jų ryšį su dangumi.

Ne mažiau reikšmingi ir roplių motyvai, nes senovėje žmonės kaip dievybes garbino žalčius ir kitus roplius. Jie garbino ne žalčio ar gyvatės kūną, bet jame slypinčią gyvatės jėgą, kuri buvo siejama su žemės galiomis. Roplių atvaizdai – gyvybės ir atsinaujinimo simboliai, turintys teikti laimę, kurti namų gerovę. Anot M. Gimbutienės, Senosios Europos kultūroje gyvatė buvusi namų ži-

dinio dievybė, gerovės, sveikatos, vaisingumo teikėja. Ji – visa žinanti deivė, o jos žinojimo šaltinis slypi jos karūnoje. Lietuvių tautosakoje minima, kad žmogus, įsigijęs gyvatės ar žalčio karūną, pasidaro visa žinantis.

Ikikrikščioniškoje baltų religijoje susiformavęs žalčio kultas ilgai išliko ir įvedus krikščionybę. Apie tai, kad lietuviai garbina žalčius, juos laiko savo namuose, maitina ir aukoja jiems aukas, XV a. pradžioje rašė J. Prahiskis, vėliau minėjo J. Lasickis, M. Mažvydas, M. Daukša. Tikėta, jog žalčiai esą namų globėjai, jie apsaugą nuo gaisrų ir kitų nelaimių. Be to, pasak etnologės Pranės Dundulienės, manyta, kad į žalčius persikeliančios vėlės. Rutuliojantis nekrokultui, žalčio garbinimas galėjo būti siejamas ir su protėvių – šeimos globėjų – kultu. Žalčius laikė trobose po gultu ar kampe ir girdė pienu. Pakelti prieš juos ranką buvo nevalia, kitaip tą žmogų ir jo namus ištiksianti nelaimė. Ne veltui pasakoje apie Eglę žalčių karalienę žalčio Žilvino žūtis traktuojama kaip brangios būtybės netektis, ji nulemia tragišką šeimos likimą.

Daugelis baltų papuošalų pajavirinti žalčio

Koplytstulpis su šv. Florijonu. Plateliai, Plungės raj. R. Virkučio nuotr.

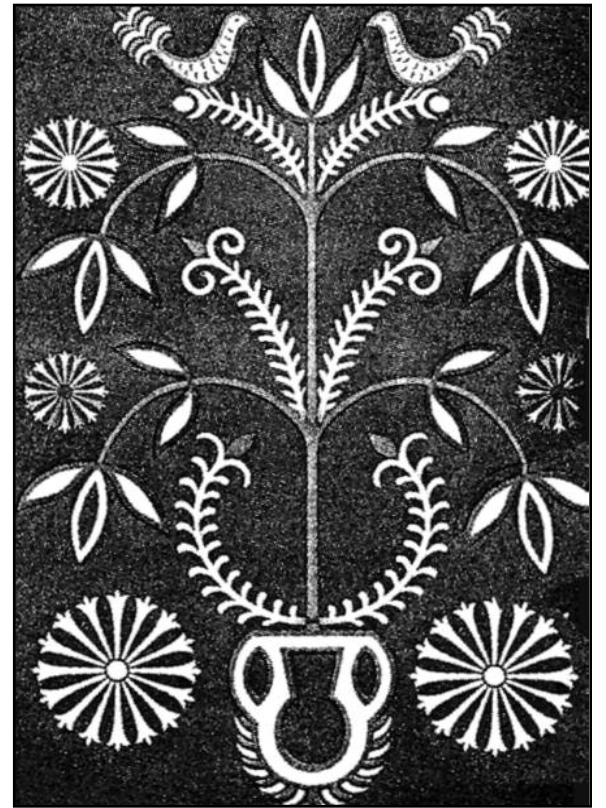
Restauruotas krikštas. Nidos senosios kapinės. R. Virkučio nuotr.

motyvu. Jis dažnas ir IX–XI a. lietuvių segėse bei apyrankėse. Roplių simboliai kartojasi stogastulpių, kryžių puošyboje, jais puošiamos prieverpstės, margučiai. Prūsijos lietuvių kapinėse daug krikštų savo pavidalu primena roplius.

Augaliniai motyvai simbolizavo vyriškajam dangaus ir moteriškajam žemės pradui sąveikaujant atsinaujinusią gyvybę. Todėl neatsitiktinai senojoje dailėje augaliniai motyvai jungiami su dangaus simboliais: stilizuota eglė apsupta duobučių, apskritimų, ratų ir kt. Moteriškasis pradas, gimdantis visa, kas gyva, toje dailėje neparodomas. Vaizduojamas tik jo vaisius – augalas. Baltai tikėjo, kad į augalus taip pat pereina mirusiųjų sielos: vyrų – į ąžuolus, uosius, beržus, moterų – į liepas, egles. Todėl ąžuolinį kryžių statydavo vyrui, o liepinį ar eglinį – moteriai.

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tradicinius mūsų stogastulpius, panašius į aukštyn kylančius medžius su kelių aukštų vainikais, su saulėmis ir mėnuliais viršūnėje. Taip baltų tikėjimuose galėjo būti išreiškiamas Pasaulio medžio įvaizdis.

Iš tautodailės tyrinėjimų matyti, jog baltų žemėse statomų medinių stulpų kilmė labai sena. Jonas Basanavičius, remdamasis rašytiniais šaltiniais ir archeologijos medžiaga, teigia, kad tokie stulpai kaip paminklai buvo statomi ant kapų.

Pasaulio medis tautodailėje. Piešinys.

Sambijos vyskupo draudimas (1426) statyti kryžius kapinėse, reikalavimas juos nugriauti rodo senąją, pagonišką, tų kryžių kilmę. Kad ir vadina mi krikštais, jie nepanašūs į krikščioniškuosius. Prūsijos lietuviai dar neseniai krikštus statė palaidotųjų kojūgalyje. Tai įvairaus aukščio ir storio ąžuolo, liepos ar eglės stulpai, ornamentuoti stilizuotomis žirgų galvomis, gėlėmis, paukščiais, ropliais (restauruotų krikštų iki šiol išliko senosiose Nidos kapinėse). J. Basanavičiaus nuomone, seniausios formos antkapiniai stulpai (krikštai) davė pradžią sudėtingesnės struktūros paminklams.

Menotyrininkas Paulius Galaunė taip pat sutinka, kad kryžių kilmė susijusi su antkapiniais stulpais ir nekrokultu. Medinius kryžius jis suskirstė į tris grupes: stogastulpius, koplytstulpius ir kryžmiškus kryžius. Stogastulpių konstrukciją ir ornamentiką lygindamas su panašiais suomių paminklais, P. Galaunė koplytėlės atsiradimą sieja su laikinuoju vėlės būstu. Norint užmaskuoti nekrokulto liekanas, koplytėlėse pradėta statyti šventųjų skulptūreles. P. Galaunės teigimu, tai galėjo vykti XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. Nuo tada stogastulpiai pamažu įgavo koplytstulpių formą arba virto kryžmiškais kryžiais.

Lietuviškus kryžius tyrinėjęs Klemensas Čerbulėnas, kaip ir J. Basanavičius, laikėsi nuomonės, kad senieji antkapiniai paminklai susiję su nekrokultu. Tyrinėdamas paminklų ornamentiką, jis pastebėjo, kad Mažosios Lietuvos krikštuose vyraujančių ornamentų (paukščių, gėlių, žirgų galvų) galima aptikti ir namų architektūroje. Pasak jo, šių antkapinių paminklų struktūra ir ornamentika yra tautinė, orientuota į senąsias pagoniškas tradicijas. Ornamentai (geometriniai, augaliniai, gyvuliniai motyvai) buvo perduodami iš kartos į kartą ir išlaikė mažai pakitusį pirmykštį pavidalą. Senasis tikėjimas amžinybę lietuvių kryžių ornamentikoje buvo išreiškiamas saulės simboliu – apskritimu, svastika. Vėliau svastika virto kryželiu, nors lietuvių kryžiuose išliko spinduliuojančios saulės simbolis.

M. Gimbutienė, remdamasi kitų tautų analogijomis, daro išvadą, kad kryžiaus prototipas galėjęs būti natūralus stulpas – medžio kamienas, o jo genezė siekia V tūkstantmetį pr. Kr., priešindoeuropinės megalitinės (gr. megas – didelis, lithos – akmuo) kultūros laikus, kuriems būdingi akmeniniai paminklai – menhyrai (bretonų k. men – akmuo, hir – ilgas) – statmeni akmens luitai. Panašų stulpų iki mūsų laikų aptinkama primityviose

Nukelta į 8 psl.

Poezijos ir gyvenimo paslaptis

Lidiją Šimkutę kalbina Jolanta Sereikaitė

APIE KŪRYBOS PASLAPTĮ

Poetė iš Australijos Lidija Šimkutė birželį Vilniuje, M. K. Čiurlionio namuose, surengė savo poezijos vakarą, kurio metu pristatė kompaktinę plokštelę „Balti šešėliai“, įrašytą su Sauliaus Šiaučiulio pianino muzikos intarpais. Vakaro metu trapi, minimalistinė jos poezijos žodžių magija harmo-ningai derėjo su Šiaučiulio atliktomis improvizacijomis. Vėliau mūsų pokalbyje poetė pasidalino savo mintimis, atsakydama į pateiktus klausimus apie lietuviškumą ir poezijos svarbą, apie savo keliones bei pasaulėžiūrą. Nors Lidijos kūrybą veikia ir Australijos erdvės bei kitos aplankytos vietos, poetė tvirtino: „... iš esmės poezijoje kuriu savo dvasios peizažą. Nežinau, kiek jis skirtųsi, jei gyvenčiau kitur. Poezijoje mes suvokiame žodžio reikšmę, garsą, intonaciją ir vizualinę koncepciją, bet manau, kad mano, kaip poeto siekis yra surasti tokį kalbėjimo būdą, kuris yra gilesnis už žodžius. Žodis yra simbolis, rašant simboliškai, žmogaus sąmonė gali aprėpti visatą ir laiką.“

Lidija Šimkutė priminė jai artimą Rene Magritte citatą: „Klausiui savęs to paties klausimo. Ką tai reiškia? Tai nieko nereiškia, nes paslaptis irgi neturi reikšmės, ji nesuvokiama“.

– Kiek supratau, „Balti šešėliai“ yra sudarytas iš pirmųjų poezijos rinkinių. Kuo jūsų ankstyvoji poezija skiriasi nuo dabartinės, kaip pasikeitė jūsų požiūris į kūrybą per tą laiką?

– Šios kompaktinės plokštelės pavadinimas siejasi su vokiečių ir anglų kalba išleista knyga 2000 m. Vienoje *Weisse Schatten/White Shadows*. Turėjau atrinktus eilėraščius pristatyti anglų kalba vertimui į vokiečių kalbą iš savo lietuvių kalba išleistų knygų *Vėjas ir šaknys* (1991, „Vaga“) bei *Antrasis ilgesys* (1978) ir *Prisiminimų inkarai* (1982, JAV). Versdama šiek tiek pakeičiau orginalius eilėraščius, tarp kitų pakeitimų, pirmoji eilėraščio eilutė tapo ir pavadinimu – integrali eilėraščio dalis. Tokios nuostatos laikausi iki šiol. Šis rinkinys išėjo mano gero bičiulio, poeto ir kritiko iš Vienos Christiano Loidlo dėka. Jis, išvertęs eilėraščius į vokiečių kalbą, parašė įžvalgų knygos įvadą ir pasiūlė savo poezijos leidėjui. Mūsų abiejų nuostabai, *Edition selene* leidykla sutiko išleisti šį rinkinį. Po knygos išleidimo buvo suorganizuoti keli sėkmingi knygos pristatymai Vienoje.

Man nelabai patinka aptarti savo poeziją. Palietu tai skaitytojui arba kritikams. Christianas Loidlas mano išverstus eilėraščius kartu su aprašymu publikavo Austrijos žurnale „Limes“ šitaip apibūdinamas: *Šimkutės eilėraščiai persunkti pagonišku gamtos, kūno, kalbos, emocijų sakrališkumo vienybe... poezijos magija remiasi ta pačia įtampa tarp nujautimo ir paslapties... Lyginant su Lietuvoje rašančiais poetais, kurie vartoja ištisą metaforų sriautą, jos poezijoje įvaizdžių nedaug: joje sukrystalizuotas aukščiausias misterijos nujautimo intensyvumas, situacija, kada atsiranda svokimas arba atsiveria galimybės. Jos eilėraščiai spinduliuoja ta pačia paslaptį šviesa, kaip Lietuvos peizažas: kopos, upės, ežerai, iki šios dienos šventais tebelaikomi miškai, ant kryžių išlikusi gyvybės davėja, saulė, mėnulis ir žaltys... O minėtos dvikalbės knygos įvade jis rašo: ...Izoliacijos, praradimo ir ilgesio temos dominuoja poetės ankstyvojoje kūryboje. Tai paprastai pasireiškia dialektine įtampa, kurios pasekmė kartais būna priešybių įvardinimas... Kas yra tas „Tu“ – neįvardyta. Šis eilėrašties pirminis savo struktūroje gali turėti kelias prasmes. „Tu“ gali būti taikomas žmogui, žemynui ar metafizinei būtybei. Čia, kaip ir daugelyje kitų vietų, Šimkutės poezija turi polifoninę formą, būdingą mistiniam vaizdavimui: fizinių daiktų negalima aiškiai atskirti nuo metafizinių. Jų reikšmės susipina. Lygiai taip pat ištirpsta ribos tarp individo ir gamtos:*

MANO PASLAPTINGOSE ŽEMĖSE

Ošia jūros banga
Toje jūros bangoj
Plaukia pradžia

Galima drąsiai teigti, kad be lietuviškų šaknų, Šimkutės kūryboje gilų pėdsaką paliko ir Australijos žemyno erdvumas, įnešdamas į ją šviesos ir erdvės. Jos ypatinga savybė yra kalbos atsi-

Eugenija Šimkienė su vaikais Lidija ir Algirdu, 1944.

vėrimas erdvumui – net ir tais momentais, kai išreiškiamos depresijos ir nykumo emocijos. Šimkutės poezija balansuoja ties išnykimo riba kaip Buto šokėja ties praraja... kyla asociacijos su Japonija ir tos šalies poezija, kur vienas ryškus įvaizdis, apsuptas tylos žiedo, pasako daugiau negu milijonas žodžių. Manau, kad mano ankstyvoje poezijoje buvo daugiau įtampos, dramatiškumo, nors iš esmės kartojasi amžinos tiesos ir temos apie poezijos paslaptį, meilę, žmogaus nepastovumą, gyvenimo trapumą. Vėliau rašytuose eilėraščiuose pastebimas formos kitimas: jis ramesnis, daugiau budistinis, įvaizdžiai gal kiek sudėtingesni ir ne tiek asmeniškai. Patys pirmieji eilėraščiai buvo gana aistringi ir ilgesni, figūravo ilgesys. Prieš pirmą publikaciją „Metmenyse“ 1977 m. redaktoriai patarė, kad reikėtų išmokti juos kondensuoti. Tuo metu pradėjau žavėtis Rytų filosofija ir menais, kurie, be abejo, veikė mano norą išgauti eilėraščio kristalinę esmę. Taip ir pradėjau palaipsniui išbraukti daug nereikalingų žodžių. Pagaliau gimiau Žemaitijoje, o juk to krašto žmonės pasižymi mažakalbiškumu. Vėliau didelę dalį tų pačių eilėraščių pateikiau Sigitui Birgeliui, kuris išvertė į lenkų kalbą ir išleido mūsų abiejų poezijos knygą, sugalvojęs jai pavadinimą: „Iš toli ir arti/ Z bliska i z daleka“ (2003).

– Jūsų poezija tarsi persmelkta tylos, kuri labai svarbi Rytuose. Iš kur tai atsirado?

– Kaip minėjau, pradėjau domėtis Rytų filosofija, literatūra ir menais. Vienu metu daug skaičiau K. G. Jung'o knygų. Įsiminiau vieną jo mintį. Tiksliai negaliu pacituoti, bet esmė tokia: reikia išmokti gyvenime daug ką kaip skulptoriui nukalti, kas nereikalinga, neesminga. Jung'as savo namų sodelyje laisvalaikį šią idėją įgyvendino skaptuodamas akmenį. Atsimenu, ta jo idėja man imponavo. Savo kasdieninėje kalboje mes daug tuščiažodžiaujame, aišku, tai yra neišvengiama bendraujant. Juk ir tuščiažodžiaudami daug ką pasakome vienas kitam. Antra vertus, bėgant metams suvokiau, kiek daug mes galime perduoti ir suvokti per tylą ir erdvę. Tą įsisąmoninau skaitydama ir stebėdama rytų meną ir literatūrinę kūrybą bei savo asmeninę gyvenimo patirtį.

Prisimenu ir Jung'o prasitarimą, kokia svarbi yra paslaptis. Savo knygoje „Prisiminimai, sapnai, mintys“ (*Memoirs, Dreams, Reflections*) jis užsimena apie Naujosios Meksikos pueblo indėnų kultūrą, išlaikiusią savo identitetą remiantis religija, kuria jie laikė paslapyje. Jie buvo įsitikinę, kad tik dėl jų ritualinių apeigų saulė rieda dangumi ir nuo jų priklauso gyvybė pasaulyje. Jung'as pabrėžia, kokia svarbi yra paslaptis. Paslaptis, kaip aš ją suprantu, yra ne tik reikalavimas, kad kartais neišduotume to, ką žinome, bet kad kartais iš viso nesuformuluotume, neištartume kai kurių tiesų, kurias tik širdimi galime suprasti.

Poezija mane traukė nuo pat jaunų dienų, mano tėvai, ypač tėvas, man įskiepijo meilę lietuvių kalbai ir literatūrai. Jis buvo puikus pasakotojas. Mama buvo daugiau praktiška ir labai darbšti. Bet jos mama, pasirodo, pati savarankiškai išmoko skaityti. Be kitų knygų, skaitydavo Mikaldos pranašystes. Jai dažnai tekdavo skaityti pasislėpus nuo vyro, kuris, kaip ūkininkas, ją skatino daugiau dirbti laukuose.

Tačiau visuomet nujaučiau kalbos ribotumą. Juk kalboje mes pajėgiame išsakyti tik dalį savęs. Žinoma, tas pats galioja ir kūryboje. Mane domina kūryba, kuri yra daugiasluoksnė. Manau, kad kūryba – poezija, menas ir muzika – turi kažkaip mus pagauti ir atrasti pirmąjį atskambį mums. Neišvengiama, kad yra žmonių, kurie lieka nepalieti menais. Atsimenu Australijoje gyvenusio žinomo dailininko Henriko Šalkausko prasitarimą: jei žmogus neturi prigimto menų pajutimo, jokie mokslai ir eilė įgytų daktaratų laipsnių nelabai padės. Jų akademiniai išvedžiojimai dažnai bus bergždi.

– Ta jūsų minėta kūrybinė pagava prilygtų sąmonės nušvitimui?

– Yra analogijų su tuo, kad mes galime įžvelgti ir kitas plotmes. Manau, kad įsigilinę į mus suintrigavusį ar pagavusį kūrinių, išsamiau skaitydami, klausydami, žiūrėdami ar analizuodami, tyloje pa-jusime, kaip kūrinyje veiks mūsų sąmonės ir pasąmonės sluoksnuose. Tyla – tarsi ta trečioji akis ar ausis, per kurią suvokiame tai, ko nepajėgiame suvokti paprastu regėjimu ar klausa.

Būna ir taip, kad autorius ar skaitytojas kūrinyje ne viską sąmoningai gali pastebėti. Todėl mane ir domina įžvalgos recenzijos. Kitų poetų, kaip girdėjau, recenzijos nedomina. Jiems atseit nei šilta, nei šalta, ką kiti rašo apie jų kūrybą, bent taip sako. Man įdomu, nes tai kita kūrybinė plotmė, ypač jei recenzija atsakingai aptaria kūrinių, o ne recenzento nuklydimus į savo išminties klodus, kurie kartais mažai ką bendro turi su to autoriaus kūryba. Huizinga savo knygoje „Homo ludens“ pabrėžė, kad kiekvienas matome pasaulį kitaip, net ir kalboje bei kūryboje. Juk daug kas priklauso nuo mūsų asmeninio jautrumo, išsilavinimo, įsigilinimo į savo ar kito kūrybą ir kiekvienas gali suprasti tą pati eilėraščių kitaip. Kitas galbūt pajėgs suvokti tik kūrybos nuotrupas. Žodžiais galime perduoti tik labai mažą dalį to, kas mums glūdi, tos vaizduotės, patirties, atminties. Visų mūsų atmintis skiriasi. Tą galima pavadinti ir žmogiškuoju tragiškumu. Mes niekada pilna to žodžio prasme negalime pasidalinti viskuo su kitais,

Nukelta į 8 pl.

Grupė „Skylė” su sceniniais rūbais (centre – Aistė Smilgevičiūtė).

Modesto Ezerskio nuotr.

TAU, KARŽYGY IR BROLI

PETRAS UOLA

Praėjusią savaitę pirmuosius klausytojus pasiekė Roko Radzevičiaus, Aistės Smilgevičiūtės ir grupės „Skylė” pastarųjų dviejų metų darbas – albumas „BroLIAI”. Jame – 18 naujų dainų, skirtų kovotojams už Lietuvos laisvę (1944 – 1953) atminti.

Kadangi „Skylė” vargu ar ką bendro turi su popgrupėmis ir atlikėjais, užkariavusiais ir „užklijavusiais” Lietuvos televizijas, norėtume „Draugo” skaitytojams keliais sakiniais pristatyti šį idomų kolektyvą. „Skylė” – taip skelbia ir jų tinklalapis – kūrybinis sambūris, susikūręs Vilniuje 1991 m. byrant Sovietų Sąjungai. Iš pat pradžių suformuoti pagrindiniai principai – alternatyvi muzikinė ir poetinė mintis, paremta filosofija, mitologija ir istorija – nepakito ir šiomis dienomis. Grupė jau išleido 13 albumų, tarp jų – ir muzika reginiam (pavyzdžiui, aplinkos teatrui „Miraklis”, su kuriuo grupė dirba jau 15 metų) bei spektakliams (roko opera „Jūratė ir Kastytis”, „Pranašas”, „Žuviaganys”). Grupės stilišką apibūdinti nelengva – galima teigti, kad pagrindas yra roko muzika, „išsiurbusi” (vaizdingas ir tikslus apibūdinimas) neofolko, bard, punk, artroko linijas ir gijas, o atėjus vokalistei Aistei (1997), išryškėjo baltišką linija. Grupės instrumentuotė papildė įvairūs akustiniai instrumentai – smuikas, akordeonas, fleita, violončelė, kanklės, dambrelis.

Kaip gimė „BroLIAI” idėja? Pradinį impulsą, pasak Aistės Smilgevičiūtės, suteikė Dalia Kuodytė (tada dar Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vadovė, dabar – Seimo narė) bei Marius Jančius. Jie pasiūlė pergroti ir perdainuoti ką nors iš partizaniškų dainų palikimo. Tačiau „Skylės” vadovas Rokas Radzevičius į tai pažiūrėjo rimtai – jis ėmėsi naujų dainų kūrimo. Pasak jo ir jam pritarusių bendražygių, jau seniai atėjo laikas prabilti šia skaudžia tema šiuolaikiniais žodžiais ir šių dienų muzikos kalba – prabilti vyriškai, kovingai, pakelti „energetikos” lygį lietuviškos muzikos erdvėje. Pirmosios albumo kopijos viešai pasirodė grupės internetinėje parduotuvėje www.skyle.lt prieš keletą dienų. Šis tiražas tiesiai „iš skylėnų rankų” – išskirtinis: kiekviena kompaktinė

plakštelė medžiaginiame įdėkle su siuvinėtu „BroLIAI” logotipu. Netrukus albumas bus platinamas knygynuose bei prekybos centruose.

Įtaigiai atskleidžiantys jaudinančias partizanų gyvenimo akimirkas, kupini vyriškos energetikos ir tikėjimo laisve, už širdies griebiančių akordeono melodijų kūriniai jau dabar skinasi kelią į klausytojų širdis. Kai kurios dainos skirtos realiems asmenims: „Klajūnė” – partizanei Zofijai Striogaitei-Žilienei, „Paskutinė kulka” – Lionginui Baliukevičiui-Dzūkui. Išlikęs pastarojo dienoraštis atskleidė skausmingą partizano vidinį pasaulį. Yra dainų, kurios remiasi senų karinių sutartinių dvasia, o taip pat melodijų, sukurtų pagal autentišką partizanų lyriką. Muzikiniame audinyje vyrauja roko stiliška, palikdama erdvės išterpti kanklėms, akordeonui, lumzdeliui.

Skaitytojų dėmesiui pateikiame poros dainų žodinį atpasakojimą. Daina „Paskutinė kulka” remiasi viena miško brolių kasdienybės detale. Dave

Lietuvos susirinkusiems į Minaičių kaimą (Radviliškio rajonas) ir sunkiomis sąlygomis posėdžiausiems net keletą savaitių. Lietuvos laisvės kovos Sąjūdžiui jie pritaikė lotynišką posakį „rede quod debes” – atiduok Tėvynei, ką privalai. Posėdžiuose vadai surašė Sąjūdžio deklaraciją, o Jonui Žemaičiui, vieninteliui iš susirinkusiųjų turėjusiam karinį išsilavinimą, suteikė partizanų generolo laipsnį. Taip po penkerių kovos metų atskirų apygardų jėgos buvo suburtos į vieną organizaciją, o deklaracijoje buvo paskelbta, kad svarbiausias siekis – Tėvynės laisvė.

Koncertuose „Skylei” talkins vyrų vokalinė grupė, o Vilniuje prisijungs styginių kvartetas. Pirmą kartą „Skylės” kūriniai papildys subtilios vaizdo instaliacijos. „BroLIAI” pristatymo koncertai bus nuoširdus nusilenkimas istorijai, jautrus skaudžių likimų prisiminimas.

Grupės albumą užsienio lietuviai gali įsigyti www.skyle.lt/e-parduotuve.

O aš dar prisiminiau, kaip klausiausi „Skylės” berods prieš kelerius metus Vilniaus Rotušėje – tuomet buvo apdovanojami Nacionalinio diktanto nugalėtojai, ir jūsų, mieli skaitytojai, nuolankus tarnas ten kažį turėjo ant tribūnos pasakyti. Bet ką aš ten pasakiau – neatsimenu.

Užtat pertraukas tarp kalbų prasmingai užpildė „Skylės” muzika, ir gerai atsimenu jautrų, baltiškai gaivalingą Aistės vokalą, energingą vyrišką muziką ir tikros poezijos žodžius („Mėnuo, baltas karys”, o gal – „ brolis...”), dėl kurių „Skylės” ne tik mielai klausausi, bet ir reiškiau jai nuoširdžią pagarbą. Kai susitinka tikra poezija ir muzika – tuomet taip gražu, kad net pagaugai per nugarą nubėga. Tie pagaugai bene visuomet liudija, kad klausaisi kažko verto, tai viena iš intuityvių meno pajutimo formų. Tai, kad „Skylei” tekstus rašo ir profesionalūs poetai, liudytų ir pačios grupės profesionalumą ir subtilią žodžio ir muzikos dermės supratimą.

Pabaigai būtų galima pasakyti – tikiosi, kad ir šis albumas nepaliks klausytojo abejingo. Tačiau taip pasakyti – tai reikštų nieko nepasakyti, nes kas gi yra „pramuštas” abejingumas – baimė, susierzinimas, gal – net pyktis?.. Taigi norėčiau palinkėti klausytojui – tegu virpteli širdis, „BroLIAI” besiklausant, ir tegu nusmelkia – kaip skausmas – pajauta, kad mene ir gyvenime yra daug siaubo ir grožio. Meno kūriniai to visiškai pakanka. Meno produktui – ne visada. Bet kadangi kalbame apie kūrinį, tai viskas tuo pasakytą. □

priesaiką nepasiduoti gyvi, broLIAI laikydavosi nerašytos taisyklės – per susirėmimą neiššaudyti visų kulku, paskutinę pasilikti sau. Apsupties atveju ši kulka pasitarndavo kaip priemonė nepasiduoti gyvam, nebūti sugautam, tardomam, kankinamam. Paskutinė kulka – priemonė išsaugoti garbę ir orumą, o galbūt ir kitų partizanų gyvybes.

Kita daina – „Aštuoni karžygiai”. Po šiuo pavadinimu slypi noras atiduoti pagarbą aštuoniems partizanų vadams, 1949 m. vasario mėnesį iš visos

Poezijos ir gyvenimo paslaptis

Atkelta iš 6 psl.

nes vis tiek kažkas lieka nepasakyta ir nesuvokta. Todėl ir tiesos ieškojimas dažnai būna bergždžias dalykas, nes kiekvienas į tą patį įvykį žiūri kitaip – per savo išminties, nusiteikimo ar nuomonės prizmę.

– Papasakokite apie savo gimtinę bei tėvus ir vaikystę, nors jūs buvote per maža atsiminti Lietuvą?

– Gimiau viena iš dvynių 1942 m. sausio mėnesį, 24 d. Krakių kaime, netoli Mosėdžio. Toji žiema buvo viena iš šalčiausių – 40 C. Gimiau antroji, silpnoji. Sako, mane kelis sykius kišo į šaltą vandenį, kol pasigirdo silpnokas balselis. Atėjo kaimynė, turbūt kaimo žiniuonė, ir prasiarė, kad stiprioji Liuselė mirs, o antroji gyvens. Taip ir buvo. Prieš mums apleidžiant Tėvynę, Liuselė susirgo ir mirė.

Mūsų 37 hektarų ūkis buvo gražioje vietoje prie miško, daubos ir upelio. Kadangi tėvas, Pranas Šimkus, buvo kelių kaimų seniūnas, tad iš karto su visa šeima atsidūrė tremiamųjų į Sibirą sąrašuose. Tėvams buvo neapsakomai sunku apleisti Tėvynę ir stambų ūkį, priklausiusį kelioms generacijoms Šimkų, kurie irgi buvę seniūnai.

Šimkų šeima 1948 m.

Papūnė (senelis) maldavo tėvų mane palikti, kai ruošėsi bėgti. Manė, kad neišlaikysiu kelionės ir nebus net kur palaidoti pakely į Vokietiją. Bet, tėvų nuosta-bai, tapau atspari. Dažnai sakydavau – matyt, Liu-selė manyje įsikūnijo. Aišku, ten nuvažiavusi gimtinės neprisiminiau, tik ją išivaizdavau. Po daugelio metų atvykusi sodybos neradau. Tiesa, apie tai jau žinojau iš tėvų pasakojimo. Pasirodo, karo metu komunistai naudojo pa-

talpas kaip ligoninę ka-reiviams, bet kažkokiom neaiškiam aplinkybėm pastatas buvo padegtas. Viskas dingio, kas dar ne-buvo išnešta kaimynų, tarnų ar giminių. Ten naujai pastatytame namelyje gyveno moteris, atvaryta iš gretimo kaimo šerti kiaulių, nes buvo likęs di-delis kiaulių tvartas. Ji man nupasakojo, kas kur buvo ir parodė jazminų krūmą bei akmenį, likusį iš originalios sodybos. Vieno apsilankymo metu, atsimenu, priskyniau didžiausią glėbį jazminų ir atsisėdusi ant to akmens pravirkau. Bandžiau išivaizduoti, kaip mano gyvenimas būtų pakrypęs, jei tėvai būtų likę Lietuvoje. Prisiminiau tėvų pasakas, jų ilgesį ir tėvelio rašytą kelionės dienoraštį, kurį po jo mirties atradusi apsidžiaugiau, nes buvau maniusi, kad dingio. Vėl perskaičiau. Buvau labai sužadinta ir perrašiusi iš seno sąsiuvinio publikavau „Naujojoje Romuvoje“ (2006, Nr. 1). Kaip minėjau, tėvas buvo seniūnas, geras pasakotojas, plačiai apsi-skaitęs, išmintingas žmogus. Rašė net pjeses kaimo vakaruš-koms ir pats vaidino. Kiek teko išgirsti iš likusių kaimynų ir ūkio tarnų, buvo visų respektuojamas ir gerbiamas kaip teisingas, doras seniūnas ir šeiminkas. O mamytę apibūdino kaip labai strainią ir darbščią moterį iš gretimo Nevočių kai-

Baltų meno simbolika

Atkelta iš 5 psl.

megalitinės kultūros tautose (Indijoje, Madagaskare, Indonezijoje); neakmeningose vietose ten randama medinių stulpų. Baltų gentys, matyt, visais laikais paminklus statė iš medžio. Stogastulpis, kryžius, koplytelė dažniausiai stovėdavo ant žemės ir akmenų kauburio ir būdavo panašūs į gyvą medį. „Šitie žemės galios simboliai – medinės piramidės, iškeltos į viršų ir sujungtos su „dieviškaisiais“ simboliais – ratais, saulėmis, mėnuliais, paukščiais, žalčiais – buvo skirti žmogaus gėriui ir laimei užtikrinti“.

Etnologas Vytautas Jonas Bagdanavičius, aiškindamas lietuviško kryžiaus kilmę, daro išvadą, kad koplytstulpiai – tai raidos pakeista menhyrų rūšis, sutelkusi įvairius religinius simbolius. Jis nurodo menhyrų ir lietuviškų kryžių panašumą.

Jų buvusi ta pati paskirtis – žymėti mirusiojo dvaisios nusileidimo vietą, todėl jie nebūtinai statomi kapinėse. Senojo religinio kryžių vaidmens hipotezė grindžiama įvairių tautų tradicinės pasaulėjautos įvaizdžiais. Lietuviškas stogastulpis esąs savitas dviejų religinių simbolių – medinio stulpo (Pasaulio medžio vaizdinio) ir stogo smaigalio (stogo kraigo kaip šventovės vaizdinio) – derinys.

Kitaip apie lietuviškų kryžių kilmę mano literatūrologas ir menotyrininkas Jonas Grinius. Polemizuodamas su J. Basanavičiaus, P. Galaunės, M. Gimbutienės ir kitų nuomone dėl pagoniškos kryžių kilmės, jis teigia esant krikščionišką kryžių kilmę ir jų ornamentinį turinį.

Apžvelgus kryžių kilmės teorijas, reikia pridurti, kad nė viena tautodailės šaka nėra mūsų krašte taip paplitusi kaip kryžių drožyba. Neatsitiktinai Lietuva vadinama kryžių šalimi ne tik dėl

jų gausumo, bet ir dėl originalumo, natūralaus ryšio su kraštovaizdžiu, kitiems kraštams nebūdingos meninės įvairovės. Prisiminkime, kad 2002 m. kovo 19 d. Lietuvos kryždirbystę UNESCO įrašė į žmonijos nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą.

Kryžiai buvo statomi daug kur: kaimų ir miestelių kapinaitėse, tragiškos žmonių žūties vietose, pakelėse, kryžkelėse, šalia kaimo, sodybose. Prie namų kryžių statydavo pažymėdami svarbų šeimos įvykį, siedami tai su tam tikrais apžadais, padėka Dievui. Atsidėkodami už išgijimą žmonės statydavo koplytstulpį su šv. Roko skulptūrele, o norėdami apsaugoti nuo gaisro – su šv. Florijono atvaizdu ir kt. Žemaitijoje žinomas paprotys prie namų statyti koplyteles su šventųjų, kurių vardais krikštyti šeimos nariai, skulptūrelėmis. Gatvinių kaimų gyventojai net lenktyniaudavo tarpusavyje, kieno kryžius bus dailesnis. Kryžiaus statymo kuria nors intencija paprotys gyvas ir mūsų dienomis. Tai rodo prie Šiaulių esantis garsumas Kryžių kalnas (Jurgaičių piliakalnis). □

Klerikalizmas, Vinco Ramono „Kryžiai“ ir „Veidu į Lietuvą“

Atkelta iš 4 psl.

pirmininkas. Nežinau, kiek šimtų tūkstančių ar milijonų dolerių buvo sutelkta ir nukreipta Lietuvos tikinčiųjų reikalams, bet taip tikrai buvo. 1972 m. kunigas Kazimieras Kuzminskas įsteigė Lietuvos kronikos sąjungą, į kitas kalbas vertė LKB kroniką, įsteigė 70 šios sąjungos skyrių aukoms rinkti. Jo vadovaujama sąjunga 1974–1992 m. 75 000 tiražu išleido visus kronikos sąsiuvinius – iš viso 10 tomų! Atmintyje iškyla Lietuvos Respublikos ambasadorė Kanadoje Gintė Damušytė, buvusi Lietuvių katalikų religinės šalpos darbuotoja, o nuo 1980 m. – dar ir Lietuvių informacijos centro direktorė. Lietuvos okupacijos metais ji koordinavo šalpa Lietuvos katalikų Bažnyčiai ir sąžinės kaliniams.

Pažįstu keletą asmenų, kurie iš Lietuvos į Ameriką „šmugeliavo“ Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos mikrofilmus. Dabar, po daugelio metų, galiu viešai pasidžiaugti ir savo žmonos Gražinos drąsa, kai ji nelegaliai ir gana rizikingai vežė nemažą dolerių krūvelę, per ryšininkus gautą iš Australijos, Lietuvos pogrindžiui paremti. Toliau giriantis savo šeimos „žygdarbiais“, noriu paminėti ir savo sūnus, kurie į Lietuvą vežė bei siuntė uždraustas patriotines plokšteles, jas perpakavę į amerikietiškus dainuškų plokštelių viršelius. Toks ir panašus bendravimas vyko šimtus, tiesiog tūkstančius kartų, kas metai. O kur dar dideliais muntais apkrauti siuntiniai giminėms ir pažįstamiems Lietuvoje, Sibire, Lenkijoje ir kitur? Dar galima paminėti giminių bei pažįstamų apsilanky-

mus vakaruose ir jiems nupirktas technologines bei kultūrinės gėrybes. Neuzmirštinos ir dolerinės parduotuvės Vilniuje, kur okupacijos metais galėdavo apsilankyti tik doleriais apsišarvavę užsieniečiai su geresnio gyvenimo nemačiais tautiečiais. Viską pavertus pinigais, susidaro milijonai dolerių per ilgus okupacijos, tremties bei vergijos metus. Visas šias pastangas pavadinu „Širdimi už Lietuvą“ proveržiu. Šie ir kiti labai įvairūs ryšiai su Lietuva tikrai nebuvo vien „Santaros-Šviesos“ inspiruoti ar palaiminti. Įvairių pakraipų išeivijos lietuviai stengėsi tai „Veidu į Lietuvą“, tai „Širdimi už Lietuvą“ padėti ir prisidėti. Turėtų būti žinoma apie save ir savo grupės pasiekimus gražiai kalbėti, kitų nežeminant ar iš jų įsitikinimų nesišaipant. □